

Jedan pogled na usmenu pjesmu Prusca prema novoj građi

Pregledni rad

UDK: 398.8 (497.6 Prusac) " 18/19 "

Ovaj rad bavi se razmatranjem poetičkih i folklorističkih obilježja usmenih pjesama zabilježenih u najnovijem etnološko-folklorističkom istraživanju područja Prusca. Pored nekoliko ljubavnih, porodičnih, svatovskih, šaljivih i vjerskih pjesama, glavnina donesene pjesničke građe odnosi se na kratku, mahom deseteračku formu lirskog distiha, u literaturi prepoznatljivu pod pojmom "bećarac". Pored lirskih, u ovom radu razmatrana su i tri fragmenta koja pripadaju određenim lirskorativnim pjesmama te jedna balada. Klasifikacija pjesama u ovom radu načinjena je na osnovu poetičkih odlika (prvenstveno tematike i motivi) zabilježenih primjera.

Ključne riječi: Prusac, usmena pjesma, motiv, tema, oblik stiha

U srazmjerno kratkom boravku u Pruscu tokom 2008. godine, nakon niza razgovora sa prusačkim kazivačicama i kazivačima, priku pljena je skromna pjesnička građa, koja je sada pohranjena u Folklornom arhivu Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Usprkos činjenici da je razgovarano sa desetinama stanovnika Prusca, pjesme su zabilježene tek od 4 kazivačice, od kojih su dvije vršnjakinje – Melća Kišija i Fazila Kulaš (obje rođene 1927.), nešto mlađa je kazivačica Hasna Škandro (rođena 1937.), a najmlađa među rijetkim Pruščankama koje još pamte usmene pjesme je Saima Hubljar (rođena 1944.).

Među 63 zabilježene jedinice 24 primjera odnose se na lirske distihe.¹ U Pruscu su također zabilježene tri uspavanke, šest vjerskih² i dvije

A view of the oral poetry of Prusac based on new material

Review article

UDC: 398.8 (497.6 Prusac) " 18/19 "

This paper considers the poetic and folkloristic features of oral poems recorded in the latest ethnology and folklore studies of the Prusac area. The poetry consists of a few love poems and family, wedding, humorous and religious poems, but mainly of short, usually decasyllabic lyric couplets, known in the literature as "bećarac." This paper also considers three fragments belonging to certain lyric narrative poems, and one ballad. The classification of the poems is based on the poetic features (principally their themes and motifs) of the recorded material.

Key words: Prusac, oral poetry, motif, theme, verse form

A modest amount of poetical material was collected in conversation with residents of Prusac during a relatively brief stay in the town in 2008, and is now kept in the Folklore Archive of the National Museum of Bosnia and Herzegovina in Sarajevo. Only four of the dozens of people interviewed in Prusac provided information on poetry. Two of these – Melća Kišija and Fazila Kulaš – are contemporaries, both born in 1927; Hasna Škandro is ten years younger; and the youngest is Saima Hubljar, born in 1944.

Sixty-three poems were recorded, 24 of which consisted of lyric couplets.¹ There were also three lullabies, six religious² and two wedding poems.³

¹ Vidjeti Folklorni arhiv Zemaljskog muzeja (u daljnjem tekstu FAZM), LXVII–G, 16347, 16342, 16339, 16336, 16333, 16330, 16327 (zabilježila N. Efendić). Ovdje treba napomenuti činjenicu da se više distiha, pa i po nekoliko kratkih šaljivih pjesama, mogu naći na jednom arhivskom listu te se stoga vode pod istim brojem.

² Vidjeti FAZM, LXVII–G, 16360, 16357, 16366, 16361, 16362, 16363, 16364, 16365, 16350 (zabilježila N. Efendić).

¹ See Folklore Archive of the National Museum (FAZM), LXVII–G, 16347, 16342, 16339, 16336, 16333, 16330, 16327 (recorded by N. Efendić). Note that several distichs and even a few short humorous poems may be found on a single archive sheet and thus registered under the same number.

² See FAZM, LXVII–G, 16360, 16357, 16366, 16361, 16362, 16363, 16364, 16365, 16350 (recorded by N. Efendić).

³ See FAZM, LXVII–G, 16358 and 16356 (recorded by N. Efendić).

svatovske pjesme.³ Ostatak u zabilježenoj građi čine šaljive i porodične pjesme – one upućene budućoj ili već stečenoj snahi ili svekrvi, momku, djevojci, mužu ili ženi itd.⁴ Jedna pjesma vezana je za oslobodilačku borbu u toku Drugog svjetskog rata.⁵ Četiri su lirskonarativne pjesme, među kojima se nalazi samo jedna poetski zaokružena cjelina, dok su preostale tri jedinice tek fragmenti, koji su u kazivanjima bili dopunjeni pripovijedanjem.⁶

Na samom početku razmatranja zabilježene građe važnim se nameće pitanje njene klasifikacije. U ovom radu provedena je književnoteorijska i folkloristička analiza isključivo na jezičkoj razini zabilježenih tradicijskih tvorevina. (Perić-Polonijo, 1995: 55-67)

Lirske pjesme

U skorašnjem bilježenju usmenih pjesama u Pruscu, kako smo već istakli, prikupljena su 24 deseteračka distiha. Riječ je o lirskoj vrsti koja je na južnoslavenskom području najčešće označavana terminom *bečarac*, a koji su koristile i prusačke kazivačice, mada je poznato da je za ovu lirsku vrstu u bosanskohercegovačkoj sredini, među samim izvođačima korištena sintagma “kolske pjesme”. U natuknici o bečarcu u *Rečniku književnih termina*, koju potpisuje Miodrag Matićki, ono najvažnije u ovoj lirskoj vrsti objašnjeno je sljedećim riječima: “Najkraća, prevashodno ljubavna, narodna lirska pjesma, po pravilu škrt deseterački dvostih u kome dominira slik (aa; leoninski slik): ‘Iljadice, šareno ti lice, / Čini mi se otić’ ćeš na svirce.’”⁷

³ Vidjeti FAZM, LXVII–G, 16358 i 16356 (zabilježila N. Efendić).

⁴ Vidjeti FAZM, LXVII–G, 16351, 16349, 16348, 16346, 16345, 16344, 16343, 16341, 16340, 16338, 16337, 16335, 16333, 16332, 16331, 16330, 16329, 16328, 16326, 1632 (zabilježila N. Efendić).

⁵ Vidjeti FAZM, LXVII–G, 16359 (zabilježila N. Efendić).

⁶ Ljuba Simić je lirskonarativne pjesme označila terminom “pripovedne”, objašnjavajući da se naznačenim terminom može obuhvatiti više vrsta pjesama nego nazivom “lirsko-epske”. Detaljnije vidjeti u prilogu Lj. Simić, *Pripovedne i lirske pesme*, GZM, Etnologija, sv. XVII, Sarajevo, 1962. (pp. 199 – 225) i od iste autorice *Prilog klasifikaciji narodne poezije*, GZM, Etnologija, sv. XVIII, Sarajevo, 1963. (pp. 145– 151). Vidjeti FAZM, LXVII–G, 16355, 16354, 16353, 16352 (zabilježila N. Efendić).

⁷ *Rečnik književnih termina* 1984. Institut za književnost i umetnost u Beogradu, Nolit, Beograd. (Fototipsko, drugo

The remainder consists of humorous and family poems – those intended for a current or future daughter-in-law or mother-in-law, boyfriend or girlfriend, husband or wife.⁴ One poem dealt with the struggle for liberation in World War II.⁵ Four are lyric narrative poems, only one of which is a poetically complete entity; the others are mere fragments, supplemented in recitation by narrative.⁶

It is immediately apparent that the question of classification of the material is an important one. This paper offers a purely linguistic literary theoretical and folklore analysis of the traditional verses recorded. (Perić-Polonijo, 1995: 55-67)

Lyric poems

As already noted, 24 decasyllabic couplets were collected during recent recordings of oral poetry in Prusac. In the southern Slav region, this lyric form is usually called *bečarac*, the term used by the informants in Prusac, though in Bosnia and Herzegovina the term used by performers themselves is “kolska pjesma” [from kolo, a round dance or circle dance]. The entry for *bečarac* in the *Rečnik književnih termina*, by Miodrag Matićki, explains the salient features of this lyric form as follows: “The shortest lyric folk poem, usually a love poem, as a rule a spare decasyllabic couplet predominantly in leonine rhyme (aa): ‘Iljadice, šareno ti lice, / Čini mi se otić’ ćeš na svirce’.”⁷

⁴ See FAZM, LXVII–G, 16351, 16349, 16348, 16346, 16345, 16344, 16343, 16341, 16340, 16338, 16337, 16335, 16333, 16332, 16331, 16330, 16329, 16328, 16326, 1632 (recorded by N. Efendić).

⁵ See FAZM, LXVII–G, 16359 (recorded by N. Efendić).

⁶ Ljuba Simić called lyrical narrative poems “pripovedne” (narrative, story-telling), explaining that this could designate a wider range of poems than the term “lyric-epic.” For more see Lj. Simić, *Pripovedne i lirske pesme*, GZM, Etnologija, sv. XVII, Sarajevo, 1962. (pp. 199 – 225) and by the same author *Prilog klasifikaciji narodne poezije*, GZM, Etnologija, sv. XVIII, Sarajevo, 1963. (pp. 145– 151). See FAZM, LXVII–G, 16355, 16354, 16353, 16352 (recorded by N. Efendić).

⁷ *Rečnik književnih termina* 1984. Institut za književnost i umetnost u Beogradu, Nolit, Belgrade. (phototype second edition by Balša Pavičević 2001. Banja Luka: Romanov, p. 81). It should be made clear at the outset that the material recorded in Prusac was not equally complete as regards its ultimate poetic range, which is

Kako su posvjedočile kazivačice, u Pruscu su ove kratke pjesme, uz kolanje, djevojke pripijevale momcima na teferičima ili drugim javnim skupovima. Kolanjem su djevojke javno pokazivale svoju ljepotu, a lirski distih služio je da, osim vanjštine istaknu oštrinu uma i dovitljivost, osobine koje su pojačavale ukupni dojam o djevojci. Budući da se za vrijeme kolanja nije čula nikakva instrumentalna pratnja, niti se igralo, lagano kružno kretanje omogućavalo je valjanu sabranost u trenucima uobličavanja i izgovaranja lirskog distiha. Uloga ove najkraće lirske vrste bila je višestruka: istaći vlastitu pronicljivost, poigrati se sa nastojanjima udvarača, ali uz sve to sačuvati i djevojački ponos. U stihovima *Očiju mi sa kojima gledam, / Dok sam cura poljubit se ne dam*⁸ djevojka u određenoj mjeri prkosi momku, ali u isto vrijeme naglašava važnost načela prema kojem svoju čestitost čuva za budućeg muža. Navedeni stihovi donose ljubavni dijalog koji započinje nagovještajem, ali se zaustavlja moralnim određenjima vjerzakona i tradicije. Da ponašanje u ovom obliku društvene zabave u prusačkom kraju nije uvijek bilo strogo podređeno utemeljenim normama, svjedoče stihovi *Misliš dragi da ja hajem za te, / Mislim dragi i dušicu dajem*,⁹ gdje je dijalog nešto opušteniji i gdje djevojka jasno daje do znanja momku da joj se sviđa, čime se, na kraju, otvara prostor za razvijanje ljubavnog razgovora. Stihovi *Nisam lipa, lipota ne važi / Teško onom ko lipotu traži*¹⁰ poentiraju značaj mudrosti i karaktera za čovjeka, osobito za brak i zasnivanje buduće zajednice.¹¹

Kao i prethodno razmatrani primjeri, većina lirskih distiha zabilježenih u Pruscu su nedvojbenog

As our informants explained, in Prusac these short poems, accompanied by a kolo, are sung by girls to the boys at outings or other public gatherings. The circling allows the girls to show off their looks, while the lyric couplet complemented their outward appearance by highlighting their quick intelligence and ingenuity, thus enhancing the overall impression they conveyed. Since the kolo had no instrumental accompaniment and there was no actual dancing, the gentle circling motion allowed them to maintain their composure as they formed and uttered the lyric couplets. This briefest of lyric forms served several purposes: to draw attention to the girls' own astuteness, to toy with the efforts of the suitors, but also to preserve their girlish pride. In the verses *Očiju mi sa kojima gledam, / Dok sam cura poljubit se ne dam*⁸ the girl is to some extent taunting the boy, but also emphasizing the importance of preserving her purity for her future husband. These verses consist of a love dialogue that begins suggestively but ends with the moral dictates of religion and tradition. Behaviour at this kind of gathering in Prusac was not always strictly subject to established norms, as indicated by the verses *Misliš dragi da ja hajem za te, / Mislim dragi i dušicu dajem*,⁹ where the dialogue is rather more relaxed and the girl explicitly lets the boy know that she likes him, paving the way for love-talk. The verses *Nisam lipa, lipota ne važi / Teško onom ko lipotu traži*¹⁰ highlight the importance of intelligence and character, particularly in the case of marriage and founding a family.¹¹

Like these examples, most of the lyric couplets recorded in Prusac were about love, but it was not clear from some why the singer was in a certain mood: for instance, *Pjevaj grlo, ali nemoj vrlo, / Znade Bosna da sam ja žalosna*,¹² in which the

izdanje uredio Balša Pavićević 2001. Banja Luka: Romanov, str. 81). Odmah na početku potrebno je naglasiti da građa koja je zabilježena u Pruscu, s obzirom na konačne pjesničke domete, nije ujednačeno zaokružena i to je razlog zašto neki zabilježeni primjeri neće biti predmetom razmatranja. To nikako ne znači da preostali, mali dio razmatranjem neobuhvaćene građe, neće u budućnosti moći biti iskorišten za neku književnu ili folklorističku analizu.

⁸ FAZM, LXVII–G, 16366.

⁹ FAZM, LXVII–G, 16347.

¹⁰ FAZM, LXVII–G, 16342.

¹¹ O književnoteorijskom uobličanju bečarca postoji skromna literatura. Ipak, o ovoj vrsti lirske usmene pjesme u literaturi moguće je pronaći radove: D. Živkovića "Dve stilske crte srpskog romantizma", *Evropski okviri srpske književnosti*, 1970; M. Leskovca, "Još jedan naziv za bečarac", *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, 3, XXII, 1974.

why some of the examples recorded will not be considered here. This does not mean that these few remaining examples will not be used for some future literary or folkloristic analysis.

⁸ FAZM, LXVII–G, 16366.

⁹ FAZM, LXVII–G, 16347.

¹⁰ FAZM, LXVII–G, 16342.

¹¹ Little has been written in literary theory terms on the bečarac form. It is however considered in D. Živković, "Dve stilske crte srpskog romantizma", *Evropski okviri srpske književnosti*, 1970; M. Leskovac, "Još jedan naziv za bečarac", *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, 3, XXII, 1974.

¹² FAZM, LXVII–G, 16342.

ljubavnog usmjerenja, ali ima i onih iz čijeg teksta nije jasan razlog (ne)raspoloženja lirskog subjekta: *Pjevaj grlo, ali nemoj vrlo, / Znade Bosna da sam ja žalosna*,¹² iz kojih se ne razabire razlog žalosti, ali se iskazuje spremnost da se ona stoički prevlada. Premda su okolnosti javnih pokazivanja, naprimjer kolanje, prednjačile u nastajanju lirskog distiha, ne možemo sa sigurnošću tvrditi da se odgovarajući stihovi nisu uobličavali i u drugačijim prilikama. Za razmatrani distih ne možemo tvrditi da je bio izgovoren na nekom velikom javnom skupljanju, na što već po svom sadržaju ukazuje, ali možemo pretpostaviti da su funkcije lirskog distiha ponekad bile savjetodavne ili poučne. Takvi su naprimjer i osmerački stihovi: *Ko ne radi, nema hljeba, / Jer za svega truda treba*.¹³ Ponekad su i narodne mudrosti znale odjeknuti iz lirskog distiha. U stihovanoj formi one su se najlakše pamtile i prenosile, a zatim kao krilatica ponavljale uvijek kada su ove kratke pouke dobivale aktualiziranu snagu i prepoznatljivost, poput stihova *Hajde dragi u šumu i radi, / Nemoj piti, nama može biti*,¹⁴ u kojima nezadovoljna žena podstiče muža na posao, ukazujući mu na činjenicu kako je miran i čestit život moguć samo uz častan rad.

Osim najčešćeg epskog deseterca i nešto rjeđeg simetričnog osmerca, lirski distih se znao javiti i u obliku trinaesterca, kao u primjeru *U sarhoša zlatna čaša, točit ću je ja, / Sarhoš pije pa se smije, milovat će me*.¹⁵ U posljednjim stihovima ljubavno nadgovaranje pretače se u senzualnu maštariju, što nije uobičajeno za trenutak javnog stihovanog razgovaranja prilikom kolanja, nego je više posljedica djevojačkih sanjarenja u osami o svom budućem životu.

Od starice Melće Kišija zabilježene su 3 uspavanke i 6 vjerskih pjesama, koje se uobičajeno imenuju kao *ilahije*. Budući da su *ilahije* često imale funkciju uspavanke, jer su, slaveći Boga i Njegove odredbe, zazivale sreću i izražavale želju da čedo u kolijevci u toku odrastanja usvoji vjerske vrijednosti, razmatramo ih u ovom odjeljku zajedno. U već navođenom *Rečniku književnih termina* teorijsko određenje uspavanke načinila je Hatidža Krnjević, u kojem se za uspavanku, između ostalog, navodi: "Drevna pesma lirskog

singer provides no clue to the reason for her sorrow, but shows that she is ready to overcome it stoically. Though the lyric couplet usually originated in public settings such as the kolo, one cannot say with certainty that some verses were not composed in other circumstances. Nor can one say that this couplet was uttered at a major public event, as its content suggests, but it may be assumed that the lyric couplet was sometimes intended to be cautionary or instructive. There are such examples in octasyllabic verses: *Ko ne radi, nema hljeba, / Jer za svega truda treba*.¹³ Popular wisdom was also sometimes reflected in lyric couplets, which are easier to remember and pass on, and then become a catchphrase, repeated when these brief lessons become topical and readily identifiable, such as the verses *Hajde dragi u šumu i radi, / Nemoj piti, nama može biti*,¹⁴ in which an unhappy wife encourages her husband to work, telling him that a quiet, decent life is to be had only by honest work.

Though the epic decasyllable is the most common form, followed by the symmetrical octasyllable, lyric couplets are also occasionally found in the form of the tridecasyllable, as in the example *U sarhoša zlatna čaša, točit ću je ja, / Sarhoš pije pa se smije, milovat će me*.¹⁵ Here love talk turns into sensual fantasy, which is unusual in the public context of the kolo, but is rather the outcome of a girl's solitary daydreaming about her future life.

Melća Kišija related three lullabies and six religious poems, of the kind usually called *ilahija*. Since these were also often used as lullabies, invoking good fortune by glorifying God and His commandments, and expressing the hope that the infant in the cradle would grow up to embrace religious values, we shall consider these together. In the *Rečnik književnih termina* the theoretical definition of a lullaby was provided by Hatidža Krnjević, who describes it as: "Ancient poem of lyric character known in world oral (→ ritual poems) and written literature... A lullaby preserved archaic belief in the magic power of the word. Intended for a child, they express the hope for health and happiness, imbued with faith in the beneficent and

¹² FAZM, LXVII-G, 16342.

¹³ FAZM, LXVII-G, 16342.

¹⁴ FAZM, LXVII-G, 16342.

¹⁵ FAZM, LXVII-G, 16334.

¹³ FAZM, LXVII-G, 16342.

¹⁴ FAZM, LXVII-G, 16342.

¹⁵ FAZM, LXVII-G, 16334.

karaktera poznata u svetskoj usmenoj (→ obredne pesme) i pisanoj književnosti... Uspavanka je sačuvala arhaično verovanje u moć magije reči. Nameњena detetu, ona sadrži želje za zdravlje i srećnu budućnost, prožete verom u blagotvorno i samostalno dejstvo reči. Poetsku snagu uspavanke čine lirska neposrednost i toplina i slikovitost izraza.” (Rečnik, 1984; Efendić, 2007)

Jedna od prusačkih uspavanki, spjevana u veoma rijetkom metru – šesterцу, najuspjelije objedinjuje funkcije ilahije i uspavanke. Budući da majka u vjerskim odrednicama prepoznaje temeljne vrednote koje želi da usvoji i u buduću život ponese njezino dijete, ona mu već u prvim danima saopćava svoja stremljenja: *Na srcu ti iman, / Na jeziku Kur'an*.¹⁶ Osim lijepog vladanja, majka priželjkuje djetetu zdravlje, što u drugoj uspavanci, koja prvenstveno nije ilahija, iskazuje deseteračkim stihovima: *Spavaj sine, Bog ti dao zdravlje, / San u bešu, a nesan pod bešu*.¹⁷ Poslije zdravlja, majčina najveća želja jeste da joj dijete bude zaštićeno od neprijatelja i zle sudbine: *Dušmani ti pod nogama bili, / Travu jeli, s lista vodu pili*.¹⁸

Među ilahijama zabilježenim u Pruscu, izdvajaju se dva primjera s temom onosvjetske kazne zbog ovosvjetskih grijeha. Lirski obrazac sačinjava sljedeći redoslijed zbivanja: djevojka susreće tri derviša i raspituje se za majku nakon smrti; derviši joj daju ključeve Dženneta i Džehennema, ali ona ne nalazi majku u rajskim vrtovima; otvara džehennemska vrata i ugleda majku na samom dnu; užasnuta prizorom, djevojka ju upita za razlog boravka u Džehennemu, na što joj starica odgovara nabranjem grijeha koje je činila za života.

Prvu varijantu sačinjavaju 22 stiha epskog deseterca. Redoslijed dunjalučkih grijeha čini glavnu razliku između ova dva primjera. U prvoj inačici, razlozi kazne pobrojani su u stihovima: *Od sirote glavu zakretala, / Od komšije vrata zaključala, / Tvoga babe nisam priznavala*.¹⁹ U drugoj varijanti ova dionica razvijena je motivima koji su saopšteni u sljedećim desetercima: *Od komšije vrata zaključala, / Svoju sofru krilom zaklanjala, / Pa i momku skudila djevojku, / Više kuće kalem oblomila*.²⁰

independent effect of the words. The poetic force of a lullaby lies in its lyric immediacy and warmth and its vividness of expression.” (Rečnik, 1984; Efendić, 2007)

One of the Prusac lullabies, sung in a very rare metre, the hexasyllable, most perfectly combines the functions of *ilahija* and lullaby. The mother recognizes that the fundamental values she wishes to embrace and pass on to her child are to be found in religious precepts, and begins to express these hopes from the infant's very first days: *Na srcu ti iman, / Na jeziku Kur'an*.¹⁶ The mother wishes for her child to behave well and to remain in good health, hopes expressed in decasyllables in another lullaby, not primarily an *ilahija*: *Spavaj sine, Bog ti dao zdravlje, / San u bešu, a nesan pod bešu*.¹⁷ After good health, a mother's greatest wish is that her child be protected from enemies and ill fortune: *Dušmani ti pod nogama bili, / Travu jeli, s lista vodu pili*.¹⁸

Two examples of *ilahija* recorded in Prusac stand out on account of their subject-matter, punishment in the next world for the sins committed in this. The lyric formula consists of the following sequence of events: a girl meets three dervishes and asks what has befallen her mother after her death; the dervishes give her the keys to Jannah and Jahannam [heaven and hell], but she cannot find her mother in the gardens of paradise; she opens the gates of hell and sees her mother in the utter depths; horrified by this spectacle, the girl asks why her mother is in hell, to which the old lady replies by recounting the sins she committed in life.

The first version consists of 22 verses of epic decasyllables. The sequence of sins committed in this world constitutes the main difference between these two examples. In the first, the reasons for punishment are given in the verses: *Od sirote glavu zakretala, / Od komšije vrata zaključala, / Tvoga babe nisam priznavala*.¹⁹ In the second, this section develops the motifs that feature in the following decasyllables: *Od komšije vrata zaključala, / Svoju sofru krilom zaklanjala, / Pa i momku skudila djevojku, / Više kuće kalem oblomila*.²⁰

¹⁶ FAZM, LXVII–G, 16366.

¹⁷ FAZM, LXVII–G, 16357.

¹⁸ FAZM, LXVII–G, 16360.

¹⁹ FAZM, LXVII–G, 16364.

²⁰ FAZM, LXVII–G, 16363.

¹⁶ FAZM, LXVII–G, 16366.

¹⁷ FAZM, LXVII–G, 16357.

¹⁸ FAZM, LXVII–G, 16360.

¹⁹ FAZM, LXVII–G, 16364.

²⁰ FAZM, LXVII–G, 16363.

Treća ilahija spjevana je u drugom po učestalosti metru južnoslavenskog pjesništva – simetričnom osmercu. Ovdje se susrećemo sa 24 stiha u kojima su predstavljene slike Dženneta i njegove ljepote: *Bijele ptice brdu trče, / Po granama Kur'an uče. / Ozgo miva sama pođe, / Pa u usta sama dođe.*²¹ Motiv nagrade za čestit ovosvjetski život ponijeli su osmerci: *Ovaj 'vaki nurli Džennet / S Dunjalukom on se steče,*²² koji istovremeno sadržavaju poentu ove vjerske pjesme.

U Pruscu su zabilježena i dva primjera lirskih pjesama vezanih za svatove i svadbu. Jedno rano književnoteorijsko određenje svatovske pjesme na južnoslavenskom području ponudila je Radmila Pešić u leksikonu *Narodna književnost* iz 1984. godine, gdje je poetički opisala svatovsku pjesmu kao “najlepšu lirsku narodnu pesmu“, u kojoj “preovlađuje svečano raspoloženje koje se ogleda u raskošnoj svetlosti, mladosti, lepote i bogatstva; ton je radostan, a ima i sete u opevanju devojačkog rastanka od doma”. (Pešić; Milošević-Đorđević, 1984: 243)

U zabilježenoj prusačkoj svatovskoj pjesmi kao središnji motiv javlja se žal buduće nevjeste za “cvijećem nejakim“, koje ostavlja u roditeljskom domu, toplom gnijezdu iz kojeg odlazi. Na polasku mlada poručuje majci šta da učini sa cvijećem zalovanim: *Dobro ga, majko, zalivaj, / Izjutra rosom s prozora, / Uvečer groznim suzama.*²³ Dok upozorava majku na ostavljeno

The third *ilahija* was sung in the second most common metre in southern Slav poetry – the symmetrical octasyllable. It consists of 24 verses describing Jannah and its beauties: *Bijele ptice brdu trče, / Po granama Kur'an uče. / Ozgo miva sama pođe, / Pa u usta sama dođe.*²¹ The motif of rewards for a pure life in this world is conveyed in the octasyllable: *Ovaj 'vaki nurli Džennet / S Dunjalukom on se steče,*²² which also sums up the message of this religious poem.

Two examples of lyric poems associated with weddings were also recorded in Prusac. An early literary theoretical definition of the wedding poem in the southern Slav region was that provided by Radmila Pešić in the 1984 lexicon *Narodna književnost*, poetically describing the wedding poem as “the finest lyric folk poem,” characterized by “a celebratory mood, reflected in brilliant light, youth, beauty and wealth; there is a joyous note, but also a wistful one as the girl sings of separation from her home.” (Pešić; Milošević-Đorđević, 1984: 243)

The central motif of the wedding poem recorded in Prusac is the bride's regret for the “frail flowers” left behind in the parental home, the warm nest she is leaving. She tells her mother how to care for these grieving flowers: *Dobro ga, majko, zalivaj, / Izjutra rosom s prozora, / Uvečer groznim suzama.*²³ But even as she draws her mother's attention

²¹ FAZM, LXVII–G, 16365.

²² FAZM, LXVII–G, 16365.

Među zabilježenim ilahijama nalaze se dvije na arapskom i jedna na turskom jeziku. Kazivanje Melče Kišije upućuje na trag postojanja neke pjesmarice u Pruscu, čiju su sadržinu činile ilahije, ali nismo mogli ustanoviti o kojoj od poznatih zbirki je riječ. Poteškoću je predstavljala i činjenica da je izgovaranje ilahija na stranim jezicima bilo toliko udaljeno od izvornika da mnoge riječi nije bilo moguće identificirati, razumjeti i načiniti ispravnu transliteraciju pa prema tome ni pouzdan prijevod.

²³ FAZM, LXVII–G, 16356. Ova poznata svatovska pjesma, u svojim raznolikim varijantama, zabilježena je više puta od različitih kazivača. Jednu od varijanti prepisala je Ljuba Simić iz bilježnice članova folklorne skupine “Jedinstvo” iz Travnika 1949. godine (FAZM – 2910). U drugoj prilici Lj. Simić je zabilježila varijantu koja je proširena sljedećim stihovima: *Ajde ti šćeri, ne misli, / Majka će sina ženiti, / Snaja će cvijeće gojiti.* (FAZM – 11611) Najdužu do sada zabilježenu varijantu ove svatovske pjesme našli smo u rukopisnoj zbirci Smaila ef. Bradarića, koja se također čuva u Folklorom arhivu Zemaljskog muzeja. U V svesci Bradarićeve zbirke, koja ukupno sadržava preko hiljadu, uglavnom lirskih pjesama,

²¹ FAZM, LXVII–G, 16365.

²² FAZM, LXVII–G, 16365.

Two of the *ilahijas* recorded were in Arabic and one in Turkish. Melča Kišija's account is a clue to the existence of a book of poems in Prusac, consisting of an anthology of *ilahijas*, but we were unable to find out which of the known collections this was. The problem is that when *ilahijas* in foreign languages were sung or spoken, they sounded so different from the original that it was impossible to identify many words, let alone to understand them and to arrive at an accurate transliteration, and thereby an authentic translation.

²³ FAZM, LXVII–G, 16356. This well-known wedding poem and its versions have been recorded several times by different informants. One version was transcribed by Ljuba Simić in 1949 from the notebook of members of the Jedinstvo folklore group of Travnik (FAZM – 2910). On another occasion, she recorded a version which included the following additional verses: *Ajde ti šćeri, ne misli, / Majka će sina ženiti, / Snaja će cvijeće gojiti.* (FAZM – 11611). The longest version of this wedding poem so far recorded was found in the manuscript collection of Smail ef. Bradarić, also in the Folklore Archive of the National Museum. Volume V of the collection, which includes more than a thousand mainly lyric poems recorded in and around

cvijeće, djevojka istovremeno iskazuje zebnju pred nepoznatim dešavanjima u novome domu.

Druga prusačka svatovska pjesma, sažeta u svega četiri stiha, vedro i radosno je intonirana. U njoj su razvijene slike koje proističu iz stanja ustreptale čulnosti i mladalačkih želja. Metrički neuređeni niz stihova: *Kupi dragi svatove, / Kad se ljubi, ne ujeta, / Slađe je od meda*,²⁴ izražava gorljivo nestrpljenje djevojke, u nastojanju da se, što je moguće prije, stekne status udate žene. Jedino uz voljeno biće, sve moguće tegobe postaju lahko podnošljive ili čak posve iščezavaju.

U prusačkoj sredini zapamćen je srazmjerno velik broj primjera porodičnih pjesama, među kojima prevladavaju one razdragano intonirane, šaljive pjesme. U već korištenom terminološkom priručniku, u *Rečniku književnih termina*, književnoteorijsko određenje porodičnih pjesama ponudila je R. Pešić, opisujući ih, između ostalog, sljedećim riječima: "Kraće narodne pesme, jednim delom obredne, koje pevaju o životu u porodici i zadruzi, ili se isključivo pevaju u porodičnom krugu; → uspavanke, pesme na babinama i sl." (Rečnik, 1984) Među dvadesetak primjera porodičnih pjesama zabilježenih u Pruscu, glavnina se odnosi na šaljivo intonirane primjere. Postoje tek dvije jedinice žalobno obojene porodične pjesme, koje za temu uzimaju utjecaj roditelja na izbor bračnog druga.

Primjeri u kojima su opjevana porodična nadgovaranja puni su humora i prkosa, poput nadmudrivanja između nestašne djevojke i sumnjičave majke. Vragolasta i naivna kćerka nadgovara se s majkom koja joj želi zabraniti udaju za voljenog momka. Primjer za takvu situaciju nalazimo u sljedećim stihovima: *Kiša rosi, Mujo Vasvu prosi, / Vasva hoće, a majka joj ne da, / Podaj majko, otići ću sama, / Ostaviću otvorena vrata, / I obadva avlijska kanata*.²⁵ U jednoj pjesmi djevojka se želi udati za komšiju, dok joj majka mudro saopštava da baš komšiji ne treba vjerovati. Dovitljiva djevojka pak želi dokazati majci da nije upravu:

bilježenih u Derventi i okolini od kraja treće do početka pete decenije XX stoljeća, pod brojem 183. ubilježena je najduža do sada nama poznata varijanta spomenute svatovske pjesme. Bradarić je 1942. godine od Safije Cerić zabilježio čak 18 stihova ove pjesme. U Bradarićevoj varijanti ova dionica razvijena je sljedećim stihovima *Prvu ću kitu svekrvi.../ Drugu ću kitu djeveru, / Neka ga cure miluju, / Treću ću kitu zaovi, / Neka je vode svatovi*. (FAZM – Ms. 38)

²⁴ FAZM, LXVII–G, 16358.

²⁵ FAZM, LXVII–G, 16348.

to the abandoned flowers, she is also expressing anxiety about what awaits her in her new home.

The other Prusac wedding poem, consisting of a mere four verses, is happy and joyous, developing images deriving from a state of trembling sensuality and youthful desires. The metrically uneven verses: *Kupi dragi svatove, / Kad se ljubi, ne ujeta, / Slađe je od meda*,²⁴ express the girl's eager impatience to become a married woman without delay. It is only alongside the beloved that difficulties become easy to bear or fade away altogether.

A relatively large number of family poems are still remembered in Prusac, most of which are cheerful and humorous. The literary theoretical definition of the family poem in the *Rečnik književnih termina* was provided by R. Pešić, who describes them as follows: "Brief folk poems, partly ritual, singing about life in the family and community, or sung only the family circle; → lullabies, lying-in poems etc." (Rečnik, 1984) The twenty or so examples of family poems recorded in Prusac are mainly of a humorous nature; just two are tinged with sadness, their subject being parents' influence on the choice of marital partner.

The poems that sing of family backchat are full of humour and defiance, as in the case of the repartee by a prankish girl to her suspicious mother. The impish, naive daughter defies her mother, who wants to forbid her to marry the boy she loves. These verses provide an example of this: *Kiša rosi, Mujo Vasvu prosi, / Vasva hoće, a majka joj ne da, / Podaj majko, otići ću sama, / Ostaviću otvorena vrata, / I obadva avlijska kanata*.²⁵ In one such poem the girl wants to marry her neighbour, but her mother wisely advises her that neighbours are not to be trusted. The clever girl, for her part, wants to prove to her mother that she is wrong: *Ja sam svojih pitala u šali, / Bi li mene za komšiju dali, / Kćeri moja, komšija te vara, / Mila majko ti meni dozvoli, / Vidjet ćeš ti što komšija voli*.²⁶ The

Derventa from the late 1920s to the early 1940s, records this long version under serial number 183. In 1942 Bradarić recorded no fewer than 18 verses of this poem from Safije Cerić. In Bradarić's version, this section includes the following additional verses: *Prvu ću kitu svekrvi.../ Drugu ću kitu djeveru, / Neka ga cure miluju, / Treću ću kitu zaovi, / Neka je vode svatovi*. (FAZM – Ms. 38)

²⁴ FAZM, LXVII–G, 16358.

²⁵ FAZM, LXVII–G, 16348.

²⁶ FAZM, LXVII–G, 16344. This archive record contains two short lyric poems, each of five verses.

*Ja sam svojih pitala u šali, / Bi li mene za komšiju dali, / Kćeri moja, komšija te vara, / Mila majko ti meni dozvoli, / Vidjet ćeš ti što komšija voli.*²⁶ Motiv prkosne djevojke prisutan je i u odnosima između vragolaste djevojke i momkove majke. Djevojka se prepire sa majkom priželjkivanog momka, dok joj, nevoljna žena, s druge strane, nastoji razotkriti namjere i pritom je javno poniziti: *Kud se šećeš, Zehro materina, / Kud se šećeš, moj te Mujo neće! / Kakav Mujo, voda ga odn'jela, / Na moje ga dvore donijela, / Na moje ga ruke uhvatila!*²⁷ U jednom primjeru kćerka se molećivo, ali u znaku prostona-rodnog humora, obraća ocu, tražeći od njega da je pusti njezinom izabraniku, makar je riječ o pukom sirotanu: *"Mili babo, dadni me za draga, / A imetak nek ide u vraga! / Nek je svekar hiljadama dužan, / Nek mi nije đuegija ružan!"*²⁸

Neke šaljive pjesme zabilježene u Pruscu mogu se svrstati i u red ljubavne lirike. Najčešće je riječ o pjesmama s motivima ohole djevojke koja želi javno poniziti svoga proscu. U jednom primjeru djevojka nalazi nedostatke kod svojih udvarača, prizivajući na taj način podsmijeh okoline: *Neću janje, ti imaš mahane, / Kuća ti kraj najbliže kafane, / I dan i noć samo drijemaš, / A u kući ništa nemaš, / Niti soli da osoliš puru, / Kamo l' kuće da dovedeš curu.*²⁹ Drugi primjer sa sličnim motivom susrećemo u stihovima *Oj bećare zašto bećaruješ, / A što svoje čizme ne glancuješ?*³⁰ U navedenim stihovima djevojka želi izvrnuti ruglu momka na kojeg se ljuti; ona to čini zato što nastoji iskoristiti svaku zgodu svoje djevojačke slobode prije nego postane udata žena i time pokorna svome suđeniku. Kada mu se već mora pokoriti, djevojka osjeća da ima pravo na uzornog bračnog druga. Iz tih razloga ovakav nepoželjan nastup djevojke na javnom mjestu nije bio ni osporavan. Djevojka, svjesna ograničenja sa kojima će se suočiti nakon udaje, želi provesti svoje djevojačke dane što razigranije i veselije. Takvo raspoloženje prisutno je u pjesmi: *Hajd u kolo, seke moje, / Dok se nismo poudale, / Ne da, more, ić' u kolo, / Nit' igrati, nit' pjevati...*³¹

Od kazivačice Saima Hubljara zabilježena je jedna vojnička pjesma, koja je, sudeći prema

motif of the defiant girl is also to be found in the relationship between an impish girl and her boyfriend's mother. The girl stands up to the mother of the boy she wants, while the reluctant woman for her part tries to discover her intentions and publicly humiliate her. *Kud se šećeš, Zehro materina, / Kud se šećeš, moj te Mujo neće! / Kakav Mujo, voda ga odn'jela, / Na moje ga dvore donijela, / Na moje ga ruke uhvatila!*²⁷ In one example the daughter turns to her father, in begging tones tinged with popular humour, asking him to let her go to the man she has chosen, even if he is a poor wretch: *"Mili babo, dadni me za draga, / A imetak nek ide u vraga! / Nek je svekar hiljadama dužan, / Nek mi nije đuegija ružan!"*²⁸

Some of the humorous poems recorded in Prusac may also be classified as love lyrics. Most of these are poems about an arrogant girl who wants to humiliate her suitor in public. In one such poem, the girl points out her suitors' shortcomings, exposing them to public ridicule: *Neću janje, ti imaš mahane, / Kuća ti kraj najbliže kafane, / I dan i noć samo drijemaš, / A u kući ništa nemaš, / Niti soli da osoliš puru, / Kamo l' kuće da dovedeš curu.*²⁹ In another poem along similar lines, we find the verses: *Oj bećare zašto bećaruješ, / A što svoje čizme ne glancuješ?*³⁰ Here the girl is mocking the boy she is angry with, in an attempt to exploit all the benefits of freedom before becoming a married woman subject to the man she is destined for. Since she must obey him, she feels she has the right to a model husband. This is why this undesirable public behaviour on the part of a girl was not challenged. Conscious of the restrictions she will face once she is married, the girl wants to spend her days before that time comes as playfully and cheerfully as possible. This mood is present in the poem: *Hajd u kolo, seke moje, / Dok se nismo poudale, / Ne da, more, ić' u kolo, / Nit' igrati, nit' pjevati...*³¹

Saima Hubljara gave an example of a military poem the content of which suggests that it dates from World War II.³² At first glance it seems

²⁶ FAZM, LXVII–G, 16344. Na ovom arhivskom listu nalaze se dvije kratke lirske pjesme. (Obje po 5 stihova)

²⁷ FAZM, LXVII–G, 16341.

²⁸ FAZM, LXVII–G, 16344.

²⁹ FAZM, LXVII–G, 16338.

³⁰ FAZM, LXVII–G, 16326.

³¹ FAZM, LXVII–G, 16333.

²⁷ FAZM, LXVII–G, 16341.

²⁸ FAZM, LXVII–G, 16344.

²⁹ FAZM, LXVII–G, 16338.

³⁰ FAZM, LXVII–G, 16326.

³¹ FAZM, LXVII–G, 16333.

³² Most of the War of National Liberation poems were collected for the Folklore Archive of the National Museum

motivima, nastankom vezana za razdoblje Drugog svjetskog rata.³² Naizgled je neočekivano da se u pjesmi zabilježenoj u Pruscu spominje gora Romanija. Zapravo, riječ je o primjeru prilagođavanja lokalnim prilikama pjesme iz antifašističke, oslobodilačke borbe, koja je na bosanskohercegovačkom prostoru zabilježena u više inačica. U vojničkim pjesmama, koje nisu obavezno ispunjene ratobornim osjećanjem, nego su čak nerijetko tužno intonirane, općenito je prisutna žal zbog daljine doma i neizvjesnosti preživljavanja u surovim, često planinskim uslovima. Pjesma koju donosimo iz Prusca nije puno drugačija, što se vidi u sljedećim stihovima: *Koja gora, brate Ibro, razgovora nema? / Romanija, brate Ibro, razgovora nema. / Dojde seja, brate Ibro, pa je razgovara / I dovede, brate Ibro, brata ranjenoga.*³³

Oblici stiha u kojima su spjevani primjeri iz prusačke rukovijeti lirskih pjesama srazmjerno su raznovrsni i kreću se u rasponu od najčešćeg epuskog deseterca (*Majka Muju po kafanam' traži, / Po kafanam' i po birtijama*),³⁴ preko simetričnog osmerca (*Vidi majko, vidi jada / Što me dade za nedraga*),³⁵ zatim trinaesterca (*Jednu dav'o za težaka, ne mogu ga ja, / U težaka crna jaka, ne mogu ga ja*),³⁶ do rijetkog sedmerca (*Nisam tkalac ni prelac, / Udaću se u Prusac*),³⁷ te sasvim rijetkih šesterca (*Oj Bugojno ravno, / Okreni se 'vamo*)³⁸ i konačno petnaesterca (*Prvi pivci zapivaše, reci draga da idem, / Nisu pivci, neg su pjanci, sjedi dragi, rano je*).³⁹

unlikely that a poem recorded in Prusac would refer to Mt. Romanija. In fact, this is an instance of adapting a poem of the anti-fascist war of liberation, several versions of which have been recorded in Bosnia and Herzegovina, to local circumstances. Military poems, which are not necessarily imbued with warlike sentiments, but are often tinged with sadness, are usually about homesickness and about the uncertainty of survival in harsh, often upland conditions. The poem from Prusac does not differ greatly in this regard, as the following verses show: *Koja gora, brate Ibro, razgovora nema? / Romanija, brate Ibro, razgovora nema. / Dojde seja, brate Ibro, pa je razgovara / I dovede, brate Ibro, brata ranjenoga.*³³

The forms of the verses in which examples from the handful of lyric poems from Prusac are sung are fairly diverse, ranging from the most common epic decasyllable (*Majka Muju po kafanam' traži, / Po kafanam' i po birtijama*),³⁴ via the symmetrical octasyllable (*Vidi majko, vidi jada / Što me dade za nedraga*),³⁵ and the tridecasyllable (*Jednu dav'o za težaka, ne mogu ga ja, / U težaka crna jaka, ne mogu ga ja*),³⁶ to the rare heptasyllable (*Nisam tkalac ni prelac, / Udaću se u Prusac*),³⁷ and the extremely rare hexasyllable (*Oj Bugojno ravno, / Okreni se 'vamo*)³⁸ and finally the quindecasyllable (*Prvi pivci zapivaše, reci draga da idem, / Nisu pivci, neg su pjanci, sjedi dragi, rano je*).³⁹

³² Najveći dio pjesama iz NOB-a za Folklori arhiv Zemaljskog muzeja sakupila je Ljuba Simić, a mnoge od njih dolaze iz gradova smještenih u podnožju ili pak pojedinim predjelima planine Romanije (Vlasenica, Sokolac, Rogatica i Han-Pijesak). Pjesme čuvane u folklornim društvima iz Rogatice i Sokoca našle su se u rukama Lj. Simić koja je, u to vrijeme za Institut za proučavanje folklor – Sarajevo, načinila prijepis. (Vidjeti FAZM, III –G, 2925 – 2939) Velik dio ovih pjesama objavljivao je u pokretnoj štampariji za vrijeme NOB-a između 1941. i 1944. godine. U tim pjesmama, koje se porijeklom uglavnom vežu za vlaseničku regiju, prevladavaju motivi surove "gore Romanije".

³³ FAZM, LXVII–G, 16359. Nakon svakog navedenog stiha slijedi pripjev u kojem se ponavlja dominantna riječ iz prethodnog stiha i razni oblici imena, npr.: *Romanija Ibrane, Romanija brate Ibro...*, zatim *I dovede Ibrane, i dovede brate Ibro...* Itd.

³⁴ FAZM, LXVII–G, 16343.

³⁵ FAZM, LXVII–G, 16345.

³⁶ FAZM, LXVII–G, 16346.

³⁷ FAZM, LXVII–G, 16357.

³⁸ FAZM, LXVII–G, 16357.

³⁹ FAZM, LXVII–G, 16334.

by Ljuba Simić, and many of them come from towns in the foothills of Mt. Romanija, or even some of its upland areas (Vlasenica, Sokolac, Rogatica and Han-Pijesak). The poems kept in the folklore societies of Rogatica and Sokolac came into the hands of Lj. Simić, who transcribed them for what was at that time the Institute for the Study of Folklore in Sarajevo (see FAZM, III –G, 2925 – 2939). Many of these poems were published in the portable press during the 1941-1944 War of National Liberation. Most of them come from the Vlasenica region, and are imbued with motifs of the harsh "Romanija uplands."

³³ FAZM, LXVII–G, 16359. Each verse is followed by another repeating the main word in the previous verse, with names in various forms, e.g.: *Romanija Ibrane, Romanija brate Ibro...*, followed by *I dovede Ibrane, i dovede brate Ibro...* etc.

³⁴ FAZM, LXVII–G, 16343.

³⁵ FAZM, LXVII–G, 16345.

³⁶ FAZM, LXVII–G, 16346.

³⁷ FAZM, LXVII–G, 16357.

³⁸ FAZM, LXVII–G, 16357.

³⁹ FAZM, LXVII–G, 16334.

Lirskonarativne pjesme

Među četiri prusačka primjera lirskonarativnih pjesama nalaze se tri odlomka upotpunjena pripovijedanjem starice M. Kišije. Jedan od fragmenata odnosi se na deseteračku baladu o Džafer-begovoj djeci koja se vraćaju iz kaurskog ropstva.⁴⁰ Budući da se kazivačica nije mogla prisjetiti čitavog sadržaja u stihovanoj formi, prepričala je ključna zbivanja opjevana u baladi, ali ta činjenica ipak nije omogućila uspostavljanje pretpostavljenog, cjelovitog sižejnog obrasca. Pjesma kazuje o odvođenju djece u ropstvo, iz kojeg – milošću gospodareve žene Ružice – bivaju nakon sedam godina oslobođeni i vraćeni roditeljima u Hercegovinu. Motiv majčine smrti usljed velikog iznenađenja i radosti zbog susreta s djecom javlja se na kraju balade. U posljednjim stihovima Džafer-begovica obilato daruje muštulugdžije: *Prvom daje ate nejahate, / Drugom daje blago nebrojeno, / Trećem daje luke i čifluke. / To izusti, teslim dušu pusti.*⁴¹

Kazivačica M. Kišija prisjetila se i nekoliko stihova balade o sudbini Isaj-begove djece nakon njegove smrti.⁴² Iako je zapamtila tek 6 početnih stihova, Melća je do kraja ispričala opjevanu događaje. Premda ova pjesma posjeduje sretan ishod, ipak se može svrstati među balade, budući da opjevanu radnju odlikuje dramska napetost svojstvena ovoj pjesničkoj vrsti. Nakon što je ostala mlada udovica, Isaj-begovica je svoju djecu poslala “na hizmet” u različite krajeve zemlje. Sinu Aliji je pak namijenjena drugačija sudbina, nagoviještena u stihovima: *Sviju ih je po hizmetu dala, / Mladog Alu na pašaluk dala.*⁴³ Primjer lirskonarativne pjesme koju je L. Kuba zabilježio u Ljubuškom 1893. godine omogućio je prepoznavanje sižejnog obrasca u koji se uklapa odlomak pjesme zapisane u Pruscu od M. Kišije. (Kuba, 1910) Pjesma kazuje kako se, nakon niza godina momkovanja, Alija zagledao u lijepu Mejru iz Hercegovine i – ne znajući da mu je to rođena sestra – odlučio da je zaprosi. Situacije u pjesmi drže slušaoca u napetosti usljed mogućeg rodoskvrnuća u daljnjem razvoju radnje. Isprošena, seja, međutim, prepoznaje dvore iz kojih je kao djevojčica

Lyric narrative poems

The four examples of lyric narrative poems from Prusac include three fragments that were completed by Melća Kišija. One of these is from the decasyllabic ballad of Džafer-bey's children returning from slavery under the *giaours*.⁴⁰ Since the reporter was unable to recall the entire ballad in verse, she recounted its key events, but this was still insufficient to recreate the probable formula as a whole. The poem tells of children taken into slavery, from which they were freed after seven years thanks to their master's kind wife Ružica and returned to their parents in Herzegovina. The motif of the mother's death, caused by the surprise and delight of seeing her children again, features at the end of the ballad. In the final verses, Džafer-bey's wife hands out copious gifts to the *muštulugdžijas* [bearers of good news]: *Prvom daje ate nejahate, / Drugom daje blago nebrojeno, / Trećem daje luke i čifluke. / To izusti, teslim dušu pusti.*⁴¹

Melća Kišija also remembered a few verses from the ballad of the fate of Isa-bey's children following his death.⁴² Though she remembered only the first six verses, she recounted all the events featuring in the ballad. Though the poem has a happy ending, it can still be regarded as a ballad, since the events it recounts are imbued with the dramatic tension typical of this type of poem. After being widowed at an early age, Isa-bey's wife sent his children “*na hizmet*” [into service] in various parts of the country. She had other plans for her son Alija, however, expressed in the following verses: *Sviju ih je po hizmetu dala, / Mladog Alu na pašaluk dala.*⁴³ An example of a lyric narrative poem recorded by L. Kuba in Ljubuški in 1893 made it possible to recognize the subject-matter formula into which the fragment from Prusac recorded by Melća Kišija fitted. (Kuba, 1910) The poem relates how after many years of life as a bachelor, Alija saw the beautiful Mejra of Herzegovina and, not knowing that she was his sister, decided to propose to her. The poem maintains the tension arising from this potential incest as the events unfold. However, the sister recognizes the

⁴⁰ FAZM, LXVII–G, 16353.⁴¹ FAZM, LXVII–G, 16353.⁴² FAZM, LXVII–G, 16354.⁴³ FAZM, LXVII–G, 16354.⁴⁰ FAZM, LXVII–G, 16353.⁴¹ FAZM, LXVII–G, 16353.⁴² FAZM, LXVII–G, 16354.⁴³ FAZM, LXVII–G, 16354.

poslana u svijet, gdje se sada pod duvakom vraća. Nevjesta saopštava bratu svoje pravo porijeklo, a mladoženja napokon saznaje da je nevjesta u der-deku zapravo njegova rođena sestra.

Jedan primjer prusačke lirskonarativne pjesme pripada skupini balada o nesretnoj ženi koja rađa samo žensku djecu. Primjer za pjesmu kojoj je u osnovi razmatrani sižejni obrazac, iz rukopisne zbirke Alije Bejtića preuzeli su H. Krnjević i M. Maglajlić za svoje izbore balada. Također, i rukopisna zbirka Senije Bajraktarević sadržava varijantu ove balade od 29 stihova, i premda su početni stihovi istovjetni Bejtićevoj varijanti, obje pjesme ne završavaju se na isti način. Balada započinje iščudavanjem ljepoti Isa-begove supruge, čije čari nadilaze “sjajnu mjesječinu”: *Ja kakva je sjajna mjesječina, / Još je ljepša Isabegovica*.⁴⁴ U brojnim razvijanjima ovog tematskog obrasca u bošnjačkom usmenom pjesništvu – od čega nisu izuzeti ni primjeri sačuvani u zbirkama A. Bejtića i S. Bajraktarević – u baladama koje opjevavaju nesretnu sudbinu žene koja rađa samu žensku djecu, redovno se u rijeci utapaju i majka, i kćer. U odlomku balade i kazivanju M. Kišije došlo je do sažimanja koje je posljedica gubljenja veze sa usmenotradijskim tokom za pjesme sa ovim sadržajem. Na proces zaboravljanja ukazuje već činjenica da kazivačica započinje pjesmu stihom: *Ona rodi i desetku kćerku*,⁴⁵ bez imenovanja junakinje, koja će – kao i u cjelovitim primjerima za ovu temu – baciti čedo u rijeku, sama krenuti za njom, ali na kraju isplivati i – od nekog Mehe, koji je “bašću zalivao” – biti prepoznata “kano i ostale” žene, a ne kao “vila, niti utvorica”, kako se Mehi pričnilo. Zato kraj ovog pjesničkog tkanja M. Kišije iz Prusca odgovara nekoj vedroj lirskoj pjesmi, a ne žalobnoj baladi.

Od četiri lirskonarativne pjesme koje su zabilježene prilikom nedavnog boravka u Pruscu, jedna pripada tematskoj skupini balada o zlosretnoj nevjesti, odnosno “smrznutoj nevjesti”, kako je u literaturi označena ova podskupina. O nastanku ove pjesničke teme u bošnjačkom baladeskom pjevanju pisali su Hatidža Krnjević i Munib Maglajlić, posvećujući joj značajnu pažnju, s obzirom na zavidnu razinu jezičkog uobličenja ovih tvorevina. U brojnim, do sada zabilježenim varijantama

home from which she was sent out into the world as a child, and to which she now returns as a veiled bride. She reveals her true origins to her brother, who finally realizes that the young woman in the bridal chamber is his sister.

One example of a lyric narrative poem from Prusac belongs to the group of ballads that tell of an unhappy wife who bears only girls. Hatidža Krnjević and Munib Maglajlić took as their example for a poem that fits this formula from Alija Bejtić’s manuscript collection for their selection of ballads. Senija Bajraktarević’s manuscript collection also includes a 29-verse version of this ballad. Though the first verses are identical to those in Bejtić’s version, the poems end differently. The ballad begins by marvelling at the beauty of Isa-bey’s wife, whose charms outdo “the shining moonlight”: *Ja kakva je sjajna mjesječina, / Još je ljepša Isabegovica*.⁴⁴ In the many elaborations of this thematic formula in Bosniac oral poetry, ballads that sing of the unhappy fate of a wife who gives birth only to girls – not excluding those in the Bejtić and Bajraktarević collections – both mother and daughter usually drown themselves in the river. In Melća Kišija’s fragment and account of the ballad, the story has become compressed, the result of losing the connection with the oral tradition for poems on this subject. That this has been forgotten is clear from the very fact that she began with the verse *Ona rodi i desetku kćerku*,⁴⁵ without naming the heroine, who in complete examples on this theme throws her children into the river, and herself after them, only to surface and be recognized by one Meho, who was watering his garden, as “like other women,” not as a “fairy or phantom,” as she seemed to him at first. Thus the end of this version by Melća Kišija of Prusac belongs to a happy lyric poem rather than to a mournful ballad.

One of the four lyric narrative poems recorded during the recent stay in Prusac belongs to the thematic group of ballads of the unhappy bride or “frozen bride,” as this subgroup is called in the literature. Hatidža Krnjević and Munib Maglajlić have written about the origins of this poetic theme in Bosnian ballads, which they treat in considerable detail, on account of the enviable level of its

⁴⁴ Rukopisna zbirka Alije Bejtića, br. 246.

⁴⁵ FAZM, LXVII–G, 16355.

⁴⁴ Alija Bejtić manuscript collection, no. 246.

⁴⁵ FAZM, LXVII–G, 16355.

ima primjera koji ukazuju na postojanje stvarnog događaja koji je potakao nastanak pjesme.

Kada je riječ o baladama o smrznutoj nevjesti općenito, moguće je ustanoviti sljedeći baladični obrazac: djevojka iz dvora roditelja biva ispraćena pripremom velike gozbe i slanjem obilatih darova; na prolasku kroz goru počinje padati ledena kiša i susnježica, koja pogađa sve svatove, ali nevjesta najviše trpi; svadbena povorka ipak uspijeva prispjeti do mladoženjinih dvora, gdje se konačno i zagrije; nevjestu, međutim, smještaju u hladne odaje; dovedena se suočava sa nerazumijevanjem njezina stanja i odbojnim držanjem mladoženjinih ukućana, sa izuzetkom jetrve, koja – posredstvom djeteta koje nosi u naramku – izgovara riječi saosjećanja, videći da je nevjesta promrzla; uzvraćajući jetrvinoj samilosti, nevjesta daruje dijete i umire.

U osvrtu na balade o smrznutoj nevjesti koji je ponudila Hatidža Krnjević u knjizi *Usmene balade Bosne i Hercegovine*, razmatrano je poetsko uobličjenje zasnovano na pet, prema autorčinu uvidu, njenih estetski najvrednijih varijanti. Krnjevićeva se najprije osvrnula na najranije zabilježeno pjesničko uobličjenje balade o smrznutoj nevjesti, koja prema sjećanju starice Simane Pištelje, kazivačice Vuka Vrčevića, čuva sjećanje na neki davni događaj. Ovaj zapis iz 1866. najduža je do sada zabilježena varijanta, spjevana u 67 stihova epskog deseterca i započinje slavenskom antitezom, gdje se grad Travnik javlja kao toponim: *Što se ravni zamaglio Travnik, / Ali gori, ali kuga mori? / Niti gori, nit' ga kuga mori, / Već Vilići udavaju seku.*⁴⁶ Krnjevićeva se prvenstveno pozabavila dinamikom radnje utemeljene na prožimanju spoljašnjeg i unutarnjeg plana zbivanja te ustanovljenjem psihološke strukture likova. Estetsku vrijednost ove balade Krnjevićeva nalazi upravo u uspješnom preplitanju dviju različitih radnji, koje se iznenadno dovode u sudbonosnu vezu. Nakon posmatranja izvanjskog plana – opisa svatovskog opremanja i slike bogatstva ove ugledne porodice, Krnjevićeva je uzela u obzir tok unutarnjeg plana – prizor gašenja mladog života na putu prema “nepostojećoj sreći”. (Krnjević, 1973: 218) Nevolja koja na svatovskom pohodu

linguistic form. Among the many versions so far recorded are some that suggest the real event that led to the composition of the poem.

The following formulae may be found in ballads of the frozen bride: the girl is given a grand farewell banquet and many gifts on leaving the parental home; as the wedding party makes its way through the mountains, icy rain and sleet begin to fall, affecting everyone in the party but most of all the bride; even so, the wedding party manages to reach the bridegroom's home, where they finally warm themselves; the bride, however, is put in a cold room; she is forced to face the lack of understanding of her situation and the unpleasant behaviour of the bridegroom's family members, with the exception of her sister-in-law who, speaking through the child she is carrying on her shoulder, expresses her compassion, seeing that the bride is frozen through; acknowledging her sister-in-law's kindness, the bride gives the child a gift and dies.

The study of the ballad of the frozen bride by Hatidža Krnjević in *Usmene balade Bosne i Hercegovine* discusses the poetic form based on what the author perceives as its five aesthetically finest versions. She begins by considering the earliest recorded form of the ballad of the frozen bride which, according to Simana Pištelja, who recounted it to Vuk Vrčević, preserves the memory of an event of long ago. This record of 1866 is the longest version so far recorded, with 67 verses of epic decasyllables beginning with the Slavic antithesis in which Travnik features as a toponym: *Što se ravni zamaglio Travnik, / Ali gori, ali kuga mori? / Niti gori, nit' ga kuga mori, / Već Vilići udavaju seku.*⁴⁶ Krnjević considers the dynamics of the action based on the interpenetration of the outward and the inward aspect of the events, and establishes the psychological structure of the characters. In her view, the aesthetic value of the ballad lies in the way in which two different events are successfully intertwined, and are suddenly and fatefully connected. After considering the outward aspects – the description of the wedding plans and the image of the wealth of this prominent family – she turns to the inward aspects – the scene of a young life being extinguished on the way to

⁴⁶ *Nesretni svatovi*, V. Karadžić, *Srpske narodne pjesme iz Hercegovine (ženske)* Beč, 1866, br. 17. iz zbirke V. Vrčevića, kazivačica Simana Pištelja.

⁴⁶ *Nesretni svatovi*, V. Karadžić, *Srpske narodne pjesme iz Hercegovine (ženske)* Vienna, 1866, no. 17. From the Vuk Vrčević collection, narrated by Simana Pištelja.

pogađa junakinju, prema mišljenju H. Krnjević, najljepše je sročena u stihovima Tordinčeve varijante: *Na zlatu je devet kavadova, / I deseta svileni košulja. / Sve se devet za košulju smrzle, / Tanka koša za bijelo tijelo, / Žute čizme za krnali noge...*⁴⁷ Ali pravo baladično zbivanje ne započinje u potresnom opisu nevjestine ljepote i promrzle odjeće koja se lijepi za njezino ozeblo tijelo, nego u nastavku, u situaciji koja je manje-više slična u svim sačuvanim inačicama. Objektivno zbivanje pretače se u lični doživljaj: događa se susret nevjestice sa novim ukućanima: *Dohodi joj mila svekrvica, / Ne veli joj je l' ti snaho zima? / Nego gleda stasa i uzrasta...*⁴⁸ Neke varijante su, poput one zabilježene u *Gajretu* iz 1911. ili pak inačice koja se nalazi u zbirci N. Andrića, potpunije razvile susret nevjestice sa mladoženjinim srođnicima. I dok u Andrićevoj varijanti (Andrić, 1929) majka dovodi u sumnju nevjestinu marljivost, a zaova nije sklona povjerovati kako je dovedena sama izvezla košulju, u zapisu iz *Gajreta* prisutan je motiv kletve, kojom zlosretna nevjestica odgovara na oholi nastup mladoženjinih srođnika: *Navezla sam, ne dočekale ih, / Donijela, ne izderale ih!*⁴⁹ Krnjevićeva se, naime, poslužila psihoanalitičkim postupkom sagledavanja likova u baladi putem promatranja slika koje otkrivaju njihova stanja, što je uobičajeni zahvat u usmenom pjesništvu. S druge strane, H. Krnjević sagledavala je pouke koje se nadaju iz vizure narodnog kolektiva, a koje su saopštene putem situacija u pjesmi.

Rukovijet balada o smrznutoj nevjesti našla se i u središtu razmatranja Muniba Maglajlića, koji je ponudio analizu razvoja ove pjesme u diskursu književne historije.⁵⁰ Historijski okvir u kojem se spominje porodica Vilić u Maglajlićevu osvrtu nije zanemaren. Nakon što je ustanovio baladni model, Maglajlić je ponudio književnoteorijsku analizu inačica. Počev od varijante koju je zabilježio V. Vrčević, zatim one koja se nalazi u zbirci N. Tordinca, potom varijante objavljene u časopisu

“non-existent happiness.” (Krnjević, 1973: 218) The misfortune that befalls the heroine as the wedding party proceeds on its way, in Krnjević’s view, is expressed at its best in Tordinac’s version: *Na zlatu je devet kavadova, / I deseta svileni košulja. / Sve se devet za košulju smrzle, / Tanka koša za bijelo tijelo, / Žute čizme za krnali noge...*⁴⁷ But the true events of the ballad do not begin with the moving description of the bride’s beauty and her frozen clothing, clinging to her frost-bitten body, but are in the continuation, in the situation that is more or less the same in all the surviving versions. The objective events turn into a personal experience as the bride meets her new household members: *Dohodi joj mila svekrvica, / Ne veli joj je l' ti snaho zima? / Nego gleda stasa i uzrasta...*⁴⁸ Some versions, such as the one recorded in *Gajret* in 1911, or those in N. Andrić’s collection, describe the meeting between the bride and the bridegroom’s relatives in greater detail. While Andrić’s version (Andrić, 1929) has the mother doubting the bride’s diligence, and the bridegroom’s sister is not inclined to believe that she embroidered her shirt herself, the *Gajret* version includes the motif of the malediction with which the unhappy bride responds to the arrogant behaviour of the bridegroom’s relatives: *Navezla sam, ne dočekale ih, / Donijela, ne izderale ih!*⁴⁹ Krnjević takes a psychoanalytical approach to the characters in the ballad by studying the images that reveal their state, as is usual in oral poetry. She also considers the message it gives from the popular perspective, conveyed through the situations in the poem.

The handful of ballads of the frozen bride also constitute the focus of Munib Maglajlić’s attention as he offers an analysis of the development of this poem in literary history discourse.⁵⁰ The historical context in which the Vilić family is mentioned is not overlooked in Maglajlić’s study. After determining the balladic model, Maglajlić provides a literary theoretical analysis of the versions, beginning with the one recorded by Vuk Vrčević,

⁴⁷ N. Tordinac, *Hrvatske narodne pjesme i pripovijetke iz Bosne*, Vukovar, 1883, br. 5.

⁴⁸ N. Tordinac, *Hrvatske narodne pjesme i pripovijetke iz Bosne*, Vukovar, 1883, br. 5.

⁴⁹ *Gajret*, 4/1911, 1, 10.

⁵⁰ Vidjeti: *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, knj. II, *Bošnjačke balade o smrznutoj nevjesti*, Alef, Sarajevo 1998.

⁴⁷ N. Tordinac, *Hrvatske narodne pjesme i pripovijetke iz Bosne*, Vukovar, 1883, no. 5.

⁴⁸ N. Tordinac, *Hrvatske narodne pjesme i pripovijetke iz Bosne*, Vukovar, 1883, no. 5.

⁴⁹ *Gajret*, 4/1911, 1, 10.

⁵⁰ See *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, knj. II, *Bošnjačke balade o smrznutoj nevjesti*, Alef, Sarajevo 1998.

Gajret iz 1912. godine, zatim primjera iz rukopisne ostavštine J. P. Mutića, pa sve do jedne od inačica sačuvanih u Folklornom arhivu Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Maglajlić je razmatrao i poredio poetska svojstva i promjene u sižejnim obrascima pojedinih pjesničkih uobličjenja teme smrznute nevjestice. U osvrtu na varijantu iz časopisa *Gajret*, ustanovljen je najskladnije razvijen motiv susreta nevjestice sa ukućanima u novome domu: *Izlazio beže Mustaj-beže, / Pa skinuo sa konja djevojku, / I odnese na bijelu kulu. / Ne pita je: Jesi li ozebla / Već joj gleda oči i obrve. / Ulazi joj svekar i svekrva, / Ne pitaju: Jesi li ozebla, / Već gledaju čudi i pameti...*⁵¹ U pozivanju na varijantu iz Folklornog arhiva Zemaljskog muzeja Maglajlić ističe iskazano saosjećanje mladoženje sa dovedenom, što je vidljivo u dramatičnom dijalogu, sabijenom u svega dva stiha: “*Mejro, dušo, jesi li ozebla?*” / “*Jesam, dušo, srce će mi pući!*”⁵² Maglajlić je završio pregled inačica zaključkom da se jedino u razvijanju motiva smrti dovedene smrznuta nevjestica djelotvorno iskazuje te da se lično oglašava tek u nekim varijantama.

Prusačka varijanta balade o smrznutoj nevjestici, koju je zapamtila i nedavno kazivala starica Melća Kišija, po svemu se uklapa u već ustanovljeni i razmatrani baladni obrazac i spjevana je u 30 stihova epskog deseterca, koji je zajednički metar svih sačuvanih varijanti. Prvi stihovi prusačke varijante oblikuju, sažeto, u svega dva stiha, motiv ispraćaja nevjestice, koji je popraćen činom izdašnog trošenja na doček svatova, kao što se može vidjeti u svim inačicama-prethodnicama: *Kad Vilići seju udavaše, / Devet tovar blaga utrošiše.*⁵³ Ni drugi motiv (smrzavanja nevjestice) u sižejnom obrascu ove balade – koji je inače usmenim pjesnicima nudio najviše mogućnosti za samosvojne zahvate u jezičkom sjenčenju slike svatova u snježnoj nepogodi – nije u zapamćenju prusačke kazivačice znatnije razvijen; svega četiri stiha, kojima ipak ne manjka dramatične upečatljivosti: *Kad su bili preko polja ravnog, / Udri kiša, udri bižavica, / A na Ajši devet kabanica: / Sve devet se u jednu sledilo.*

followed by the one in the Tordinac collection and those published in *Gajret* in 1912, and the one in the manuscript legacy of J. P. Mutić, through to one of the versions preserved in the Folklore Archive of the National Museum in Sarajevo. He compares and contrasts the poetic features and alterations to the content formulae of the various poetic treatments of the frozen bride theme. Discussing the version in *Gajret*, he finds that the meeting between the bride and the family members in her new home is developed more smoothly than in other versions: *Izlazio beže Mustaj-beže, / Pa skinuo sa konja djevojku, / I odnese na bijelu kulu. / Ne pita je: Jesi li ozebla / Već joj gleda oči i obrve. / Ulazi joj svekar i svekrva, / Ne pitaju: Jesi li ozebla, / Već gledaju čudi i pameti...*⁵¹ Addressing the version in the Folklore Archive of the National Museum, Maglajlić highlights the sympathy for the bride expressed by the groom, as in the dramatic dialogue compressed into just two verses: “*Mejro, dušo, jesi li ozebla?*” / “*Jesam, dušo, srce će mi pući!*”⁵² Maglajlić concludes his study of the different versions by saying that it is only in developing the motif of her death that the frozen bride is able to express herself, and that she actually speaks in only a few versions.

The Prusac version of the ballad of the frozen bride, remembered and recently related by Melća Kišija, in every way fits the established balladic formulae sung in 30 verses of epic decasyllables, the metre common to all surviving versions. The first verses of the Prusac version provide a concise, two-line account of the departure of the bride, accompanied by lavish expenditure on the welcome accorded to the wedding party, as every previous version reveals: *Kad Vilići seju udavaše, / Devet tovar blaga utrošiše.*⁵³ The other motif (the frozen bride) of this ballad – which in fact offered oral poets ample opportunities for elaborating on the linguistic shading of the image of the wedding party caught in the snow – is also barely developed in the memory of the narrator from Prusac; just four verses, which however are not lacking in dramatic effect: *Kad su bili preko*

⁵¹ *Gajret*, 5/1912., 2/3, 35.

⁵² FAZM, XXXIV–G, 11316. Riječ je o varijanti koju je Denana Buturović 1962. zabilježila u Žepi od Emine Karić. Ova inačica sadrži 26 stihova, a počinje desetercem *Kad Vetići seju udavaše*.

⁵³ FAZM, LXVII–G, 16352.

⁵¹ *Gajret*, 5/1912, 2/3, 35.

⁵² FAZM, XXXIV–G, 11316. This is the version recorded by Denana Buturović in Žepa in 1962, narrated by Emmina Karić. It consists of 26 verses, beginning with the decasyllable *Kad Vetići seju udavaše*.

⁵³ FAZM, LXVII–G, 16352.

Poređenjem prusačke sa varijantama koje su uzimali u razmatranje Krnjevićeva i Maglajlić nadaje se zaključak da je njen pjesnički prinos sadržan u motivu ledenog dočeka, odnosno susreta smrznute nevjeste sa mladoženjinim ukućanima, u hladnoj odaji, u koju je smještena nakon što je sa promrzlom svatovskom povorkom stigla do mladoženjina dvora. Najrazvijeniji dio prusačke inačice – a on je ujedno i najdramatičniji u ovoj baladi općenito – nalazi se u upravo u slici susreta dovedene sa mladoženjinim srođnicima te u razgovoru koji se odvija u “studenom kuli”. Više nego u drugim sačuvanim inačicama, istaknuta je slutnja dovedene o skorom kraju, o umiranju: *Sve svatove u vruće dvore, / A divojku u studenu kulu. / Kad na vrata ulazi svekrva, / Ne pita je: Je l' ti, nevo, zima? / Nego gleda šava uz košulju: / “Lipa šava, ako si ga šila!” / “Jesam šila, a derat ga neću!” / Kad na vrata zaovica njena, / Ne pita je: Je l' ti, nevo, zima? / Nego gleda veza uz košulju: / “Lipa veza, ako si ga vezla!” / “Jesam vezla, a derat ga neću!”*⁵⁴ Kao i u drugim pjesničkim uobličenjima teme smrznute nevjeste, i u onoj koju je kazivala Melća Kišija, saosjećanje sa dovedenom pokazuje starija jetrva, sa djetetom u naramku, a promrzla nevjesta – koja i u ovom odgovoru ponavlja slutnju skoroga kraja – velikodušno uzvraća: *Kad na vrata jetrvica njena / Ona nosi Čamku u naramku. / “Pitaj, Čamko: Je l' ti, strina, zima?” / “Jest mi zima, malo što sam živa! / Eto ide devet tovar' blaga, / Tri tovara Čamki u naramku, / A ostalo agi Hasan-agi!” / To izusti, teslim dušu pusti!*⁵⁵ Činjenica o postojanju velikog broja različitih varijanti balade o zlosretnoj, odnosno smrznutoj nevjesti zabilježenih na širem prostoru Bosne i Hercegovine, ukazuje na njezinu omiljenost i veliku prisutnost u životu bošnjačke usmeno-književne tradicije.⁵⁶

⁵⁴ FAZM, LXVII–G, 16352.

⁵⁵ FAZM, LXVII–G, 16352.

⁵⁶ Vidjeti u: Lj. Simić, *Pripovedne i lirske pesme*, GZM, Etnologija, sv. XVII, Sarajevo, 1962, str. 205, gdje se u bilješki navodi postojanje nekoliko zapisa ove pjesme pohranjenih u FAZM-u, počev o Kubinog *Kad Milići seju udavaše* (br. 111), zatim zapisa C. Rihtmana *Kad su braća seku udavala* (br. 5868) i Mulalićeva zapisa *Nesretni svatovi* (br. 665). Treba, međutim, imati u vidu činjenicu da je predmetna studija Ljubićeve objavljena 1962. te da se fond FAZM-a od tada znatno proširio, što znači da ovaj zamašni izvor rukopisa vjerovatno sadrži veći broj različitih vari-

polja ravnog, / Udri kiša, udri bižavica, / A na Ajši devet kabanica: / Sve devet se u jednu sledilo. A comparison between the Prusac version and those discussed by Krnjević and Maglajlić indicates that its poetic contribution lies in the motif of the icy welcome, the meeting between the frozen bride and the bridegroom's family, in the cold room where she was put when the frozen wedding party reached the bridegroom's home. The most complete section of the Prusac version – and the most dramatic in the ballad as a whole – is that dealing with her meeting with the bridegroom's relatives and the conversation that takes place in the “icy tower.” More than in other surviving versions, this highlights the bride's premonition of death: *Sve svatove u vruće dvore, / A divojku u studenu kulu. / Kad na vrata ulazi svekrva, / Ne pita je: Je l' ti, nevo, zima? / Nego gleda šava uz košulju: / “Lipa šava, ako si ga šila!” / “Jesam šila, a derat ga neću!” / Kad na vrata zaovica njena, / Ne pita je: Je l' ti, nevo, zima? / Nego gleda veza uz košulju: / “Lipa veza, ako si ga vezla!” / “Jesam vezla, a derat ga neću!”*⁵⁴ In the poetic version narrated by Melća Kišija, as in other versions of the theme of the frozen bride, the older sister-in-law, with a child on her shoulder, expresses sympathy with the bride, while the frozen bride herself – whose response also shows her premonition of death – generously responds: *Kad na vrata jetrvica njena / Ona nosi Čamku u naramku. / “Pitaj, Čamko: Je l' ti, strina, zima?” / “Jest mi zima, malo što sam živa! / Eto ide devet tovar' blaga, / Tri tovara Čamki u naramku, / A ostalo agi Hasan-agi!” / To izusti, teslim dušu pusti!*⁵⁵ The existence of so many different versions of the ballad of the unhappy or frozen bride recorded throughout Bosnia and Herzegovina shows how popular it was and how much a part of the Bosniac oral literary tradition.⁵⁶

⁵⁴ FAZM, LXVII–G, 16352.

⁵⁵ FAZM, LXVII–G, 16352.

⁵⁶ See Lj. Simić, *Pripovedne i lirske pesme*, GZM, Etnologija, sv. XVII, Sarajevo, 1962, p. 205, referring to the existence of certain transcripts of this poem at FAZM: Kuba's *Kad Milići seju udavaše* (no. 111), C. Rihtman's transcript of *Kad su braća seku udavala* (no. 5868) and Mulalić's transcript of *Nesretni svatovi* (no. 665). Let us not forget, however, that Ljubić's study was published in 1962, and that the FAZM holdings have been greatly increased since then, forming an extensive source of manuscripts that doubtless includes many different variants.

Zaključak

Pjesničku građu, zabilježenu u posljednjem etnološko-folklorističkom istraživanju Prusca, koja je razmatrana u ovom radu, čini nekoliko oblika lirskih i pet primjera lirskonarativnih pjesama. Klasifikacija lirskih pjesama načinjena je u skladu sa tematikom i motivikom pojedinačnih primjera. Kada je riječ o lirici, može se reći da većina zabilježenih primjera pripada vrsti lirskog distiha, u literaturi prepoznatljivog pod pojmom "bećarac". Ljubavne, porodične i šaljive pjesme po broju zabilježenih jedinica odmah su iza lirskog distiha. U Pruscu je njegovana vjerska pjesma i uspavanka, nerijetko u istoj funkciji – uspavlivanja djeteta uz kolijevku. Tokom istraživanja u Pruscu zabilježene su i dvije svatovske te jedna pjesma koja je tematikom vezana za oslobodilačku borbu. U krugu lirskonarativnih, našla su se i tri fragmenta te jedna cjelovita, prusačka varijanta pjesme, koja pripada ciklusu balada o promrzloj nevjesti. Glavnina lirskih i sva četiri lirskonarativna primjera zabilježena u Pruscu spjevana su u najčešćem metru južnoslavenskog pjesništva – epskom desetercu. Drugi oblik stiha po učestalosti čini simetričan osmerac, zatim sedmerac, šesterac, trinaesterac i na kraju petnaesterac sa samo jednim zabilježenim primjerom. Kada se sva zabilježena pjesnička građa uzme u obzir, sagledaju njezine književnopoetičke i folklorističke odlike, nadaje se neminovan zaključak koji potvrđuje bogatu usmenoknjiževnu duhovnu praksu stanovnika prusačkog kraja, poglavito u prvoj polovini 20. stoljeća.

Conclusion

The poetic material recorded in a recent ethnological folklore study of Prusac and discussed in this paper consists of a number of forms of lyric poems and five examples of lyric narrative poems. The classification of the lyric poems is based on the themes and motifs of the various examples. Most recorded examples of lyric poems belong to the lyric couplet type, better known in the literature as *bećarac*. Love poems, family and humorous poems come a close second in number to the lyric couplet. In Prusac, religious poems and lullabies, often serving the same purpose – lulling a child in the cradle to sleep – are also remembered. Two wedding-party poems and one of which the subject was the war of liberation were also recorded in Prusac. Among lyric narrative poems, three fragments and one complete poem, the Prusac version, belong to the cycle of ballads of the frozen bride. Most of the lyric and all the lyric narrative examples recorded in Prusac were sung in the most common metre of southern Slav poetry – the epic decasyllable. The next most common is the symmetrical octasyllable, followed by the heptasyllable, the hexasyllable, the tridecasyllable and finally the quindecasyllable, with just one example. Taking the recorded material as a whole and its literary poetic and folkloric features, the inescapable conclusion reached is one that confirms the rich oral literary practice of the people of Prusac, particularly in the first half of the 20th century.

Kazivačice / Informants

Melća Kišija, rođ. 1927. iz Prusca
Fazila Kulaš, rođ. 1927. iz Prusca
Hasna Škandro, rođ. 1937. iz Prusca
Saima Hubljar, rođ. 1944. iz Prusca

Melća Kišija, b. 1927, Prusac
Fazila Kulaš, b. 1927, Prusac
Hasna Škandro, b. 1937, Prusac
Saima Hubljar, b. 1944, Prusac

janti koje, objedinjene na jednom mjestu, zahtijevaju poseban i posvećeniji pristup. Dvije varijante navedene balade zabilježila je Đenana Buturović u Žepi, gdje se javlja udaja "sestre Vetvića", odnosno Vidrića. Vidjeti u: Đenana Buturović, *O lirskim narodnim pjesmama u Žepi*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Muzej istočne Bosne u Tuzli, XII, Tuzla 1978. str. 58. Jedna varijanta zabilježena u Jablanici nalazi se u FAZM (3898).

Being assembled in one place, these variants merit their own separate, detailed study. Two variants of the ballad were recorded by Đenana Buturović in Žepa, where the marriage of Vetvić's (Vidrić's) sister features. See Đenana Buturović, *O lirskim narodnim pjesmama u Žepi*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Muzej istočne Bosne u Tuzli, XII, Tuzla 1978, p. 58. One variant recorded in Jablanica is also to be found at FAZM (3898).

Rukopisni izvori

FAZM (fascikle sa arhivskim listićima)
 Rukopisna zbirka Smail ef. Bradarića *Narodne umotvorine*
 (iz Dervente i okolice većinom)
 Rukopisna zbirka Senije Bajraktarević
 Rukopisna zbirka Alije Bejtića
 Rukopisna zbirka Ivana Zovke u četiri sveska (svaki pod
 naslovom *Dvjesto i pedeset hrvatskih narodnih ženskih*
pjesama), Etnološki zavod HAZU, Zagreb.

Manuscript sources

FAZM (folders with archive files)
 Manuscript collection of Smail ef. Bradarić *Narodne umotvo-*
rine (iz Dervente i okolice većinom)
 Manuscript collection of Senija Bajraktarević
 Manuscript collection of Alija Bejtić
 Manuscript collection of Ivan Zovko in four volumes (all en-
 titled *Dvjesto i pedeset hrvatskih narodnih ženskih pjesa-*
ma), Etnološki zavod HAZU, Zagreb.

Izvori / Sources

Objavljeni izvori

Gajret 1911, 1912.
 Kuba, Ludvík 1984. *Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine*.
 Drugo izdanje pripremio, dopunio neobjavljenim pjesmama
 i dodao indekse Cvjetko Rihtman uz saradnju Ljube Si-
 mić, Miroslave Fulanović-Šošić i Dunje Rihtman-Šotrić.
 Sarajevo: Svjetlost.
 Nikola Tordinac 1883. *Hrvatske narodne pjesme i pripovijetke*
iz Bosne, Vukovar.
 Vuk S. Karadžić 1964. *Pjesnarica 1814 – 1815, Sabrana dela*
Vuka Karadžića, Beograd: Prosveta.

Published sources

Gajret 1911, 1912.
 Kuba, Ludvík 1984. *Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine*.
 Drugo izdanje pripremio, dopunio neobjavljenim pjesmama
 i dodao indekse Cvjetko Rihtman uz saradnju Ljube Simić,
 Miroslave Fulanović-Šošić i Dunje Rihtman-Šotrić. Sara-
 jevo: Svjetlost.
 Nikola Tordinac 1883. *Hrvatske narodne pjesme i pripovijetke*
iz Bosne, Vukovar.
 Vuk S. Karadžić 1964. *Pjesnarica 1814 – 1815, Sabrana dela*
Vuka Karadžića, Beograd: Prosveta.

Literatura / Bibliography

Buturović, Đenana. 1978. "O lirskim narodnim pjesmama u Žepi", Tuzla: *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* XII: 55-72.
 Krnjević, Hatidža. 1973. "Balade o smrznutoj nevjesti". *Usmene balade Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Svjetlost, 217-223.
 Latković, Vido. 1967. *Narodna književnost I*. Beograd: Naučna knjiga.
 Maglajlić, Munib. 1995. *Usmena balada Bošnjaka*. Sarajevo: BZK Preporod.
 Maglajlić, Munib. 1998. *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, knj. II, *Bošnjačke balade o smrznutoj nevjesti*. Sarajevo: Alef.
 Perić-Polonijo, Tanja. 1995. "The levels of Classification. Oral Lyrical Poems Classification According to the Record and Function". Zagreb: *Narodna umjetnost* 32/1, 55-67.
 Pešić, Radmila; Milošević-Đorđević Nada. 1984. *Narodna književnost*. Beograd: Vuk Karadžić.
Rečnik književnih termina. 1984. Beograd: Institut za književnost i umetnost u Beogradu. (Fototipsko, drugo izdanje uredio Balša Pavićević. 2001. Banja Luka: Romanov.)
 Simić, Ljuba. 1962. "Pripovedne i lirske pesme". Sarajevo: *Glasnik Zemaljskog muzeja n.s. E* XVII, 199-225.
 Simić, Ljuba. 1963. "Prilog klasifikaciji narodne poezije". Sarajevo: *Glasnik Zemaljskog muzeja n.s. E* XVIII, 145-151.